

PROGRAM »ZNANSTVENI INKUBATOR«

Bruno Ćurko

Institut za filozofiju, Zagreb /
Udruga *Mala filozofija*, Zadar
mala.filozofija@gmail.com

Uvod

Program za popularizaciju znanosti »Znanstveni inkubator« (ZINK) pokrenuo je 2013. godine konzorcij udruga: Hrvatsko filozofsko društvo, Hrvatsko bioetičko društvo i Udruga *Mala filozofija*. Temeljna je zamisao programa stvoriti kvalitetnu platformu koja će kroz različite znanstvene projekte omogućiti upoznavanje sa znanosti već u najranijoj dobi, popularizirati znanost u svim dobnim skupinama, istaknuti povezanost znanosti i svakodnevnog životnog iskustva te istražiti mogućnosti sagledavanja složenih problema kroz interdisciplinarni i pluri-perspektivni pristup. Kroz projekte »Znanstvenog inkubatora« istražuju se načini na koje se može pokazati kako je znanost poučna i izazovna, ali i zabavna. Program je orijentiran ka podizanju kvalitete istraživanja i nastave, razvoju suradnje sa znanstvenicima i nastavnicima, te na umrežavanju sa značajnim istraživačkim programima i institucijama u Hrvatskoj i inozemstvu.

»Trening za znanstvena istraživanja«

Prvi pokrenuti projekt u sklopu programa »Znanstveni inkubator« jest »Trening za znanstvena istraživanja«. Prvi Trening započeo je s konkretnim pripremama početkom školske godine 2012/2013., a završen je simpozijem u rujnu 2013. godine. Projekt je posvećen popularizaciji znanosti u mlađim dobnim skupinama, sa specifičnim ciljem poticanja razvoja kritičkoga mišljenja mladih. Među sudionicima prevladavaju učenici srednjih škola, u nešto manjoj mjeri uključeni su i učenici osnovnih škola, a planira se i uključivanje djece vrtićke dobi. Kvaliteta programa prepoznata je i od strane sponzora koji su potpomogli njegovu realizaciju: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta,

Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova Europske unije, Gradski ured za obrazovanje, kulturu i šport Grada Zagreba, Hrvatska elektroprivreda, Turistička zajednica Grada Cresa i Cresanka d.d.

Prvi »Trening za znanstvena istraživanja: Znanstvenici iz Hrvatske«

Na prvom Treningu sudjelovali su učenici i nastavnici iz četiriju škola: Srednja škola Dalj, Privatna Srednja škola Antun de Dominis (Split), Prirodoslovno-grafička škola (Zadar) i Srednja škola Ambroza Haračića Mali Lošinj, područni odjel u Cresu. Nakon višemjesečnih priprema, završna aktivnost projekta održana je u Cresu tijekom tri dana i uz raznovrsna događanja. Poseban gost prvog Treninga bila je Petra Požgaj, osvajačica brončane medalje na Međunarodnoj filozofskoj olimpijadi, koja je sudjelovala na tribini o Filozofskoj olimpijadi i o filozofiji općenito. Nakon Petre nastupio je prof. dr. Tomislav Petković koji je u svom predavanju »Sretni spoj fizike i filozofije. 100 godina Bohrovog atoma u znanosti i filozofiji« ukazao na nužnu povezanost fizike i filozofije. Učenici su sudjelovali, kao gosti, na predavanjima u okviru simpozija »Od Petrića do Boškovića«. Isto tako znanstvenici koji su sudjelovali na navedenom simpoziju rado su se odazvali i saslušali što su to srednjoškolci pripremili. Splitski učenici pripremili su polusatno izlaganje o životu i djelu Marka Antuna de Dominisa, nekadašnjeg splitskog nadbiskupa. Učenici iz Dalja prikazali su životni i znanstveni put Milutina Milankovića, njihova sumještana. Zadrani su se također usmjerili na svoga nekadašnjeg sugrađanina Frederika Grisogona. Za sam kraj ostali su domaćini koji su učenja iz *Sretnog grada* Frane Petrića (Cresanina) promotрили iz suvremene perspektive. Nakon što su učenici izvrsno proveli i prezentirali svoja istraživanja, zasluženost su primili diplome. Niti nakon dodjele diploma nije bio kraj aktivnostima nego su uslijedile radionice »Što je znanost?« i posebna »Filozofska večera«. Evaluacija koja je provedena s učenicima pokazala je puno bolje rezultate od očekivanih. Većina događanja u projektu ocjenjena je ocjenama od 3,6 do 4,9. Čak 96% učenika i mentora izrazilo je želju za ponovnim sudjelovanjem na »Znanstvenom inkubatoru«, a 81% učenika izjavilo je da ih je sudjelovanje u projektu potaklo da aktivno promišljaju o znanosti te da su dobili nova znanja.

Drugi »Trening za znanstvena istraživanja: Znanost, demokracija, društvo«

Središnju aktivnost projekta predstavljale su prezentacije rezultata istraživanja kojima su se učenici bavili u ranijim fazama projekta te njihovo sudjelovanje u radu znanstvenoga skupa. Prve pripreme započele su u listopadu 2013. godine, a intenzivirale se u proljeće 2014. godine. Središnja aktivnost održana je u okviru 23. *Dana Frane Petrića* (24–26. rujna 2014.). Uz učenička izlaganja i njihovo sudjelovanje u radu znanstvenoga simpozija, organizirane su radionice te javna predavanja. Učenici su za završno izlaganje obradili temu »Znanost, demokracija, društvo«.

Učenici Privatne srednje škole Marko Antun de Dominis (Split) za završno su izlaganje obradili temu »Utjecaj znanosti na društvo«. U svojem istraživanju bavili su se znanošću kroz povijest te nastojali prikazati kako su ljudska nastojanja da saznaju više o stvarnosti koja ih okružuje omogućila stjecanje različitih znanja, vještina i vjerovanja. Učenici Srednje škole Obrovac za završno su izlaganje istražili i prezentirali temu »Demokracija kroz povijest«. U svojem izlaganju krenuli su od samih početaka nastanka demokracije, opisali njen razvoj kroz različita povijesna razdoblja te komentirali demokraciju danas. Učenici gimnazije Lucijana Vranjanina obradili su temu »Povijest demokracije«. Izlaganje su podijelili na četiri dijela: antička demokracija, demokracija i Srednji vijek, novovjekovna misao i demokracija te suvremena demokracija. Nakon završetka učeničkih prezentacija, sudionicima su podijeljene diplome, a svi učenici i škole sudionici dobili su i pakete knjiga objavljenih u izdanju Hrvatskog filozofskog društva.

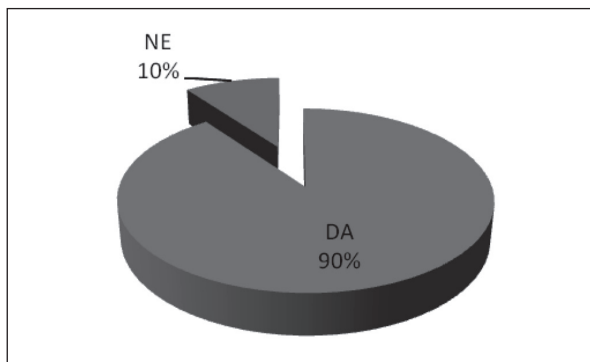
Drugi »Trening za znanstvena istraživanja« sadržavao je mnoštvo raznovrsnih aktivnosti: okrugli stol s osvajačicom brončane medalje na Međunarodnoj filozofskoj olimpijadi, Mašom Marić, prof. dr. sc. Pavo Barišić održao je predavanje »Demokracija i javnost«, dr. sc. Bruno Ćurko održao je sokratsku radionicu s učenicima na temu »Definiranje demokracije«, dr. sc. Ivana Zagorac održala je radionicu »O slabima i jakim u društvu jednakih«, a dr. sc. Bruno Ćurko održao je i radionicu s učenicima 4. razreda creske osnovne škole na temu »Zašto želim biti znanstvenik?«. Glavni cilj radionice bio je kroz argumentiranu raspravu djeci osvijestiti koje su ljepote i prednosti znanstvenih istraživanja. Djeci se radionica iznimno svidjela te su aktivno sudjelovali, a oduševila ih je mogućnost upoznavanja i razgovora sa znanstvenikom. Na kraju

trodnevnih aktivnosti održana je i »Filozofska večera« tijekom koje su organizirane i filozofijom motivirane igre.

Evaluacija Treninga za znanstvena istraživanja

Provedene su evaluacije za oba »Treninga za znanstvena istraživanja«. Rezultati projektnih aktivnosti su iznad svih očekivanja. U nastavku će se prikazati zbirni rezultati iz dvije godine održavanja projekta. Uzorak čine samo učenici koji su sudjelovali na svim aktivnostima pojedinog Treninga. Uzorak nije reprezentativan (40 učenika), ali može biti indikativan za budući razvoj projekta.

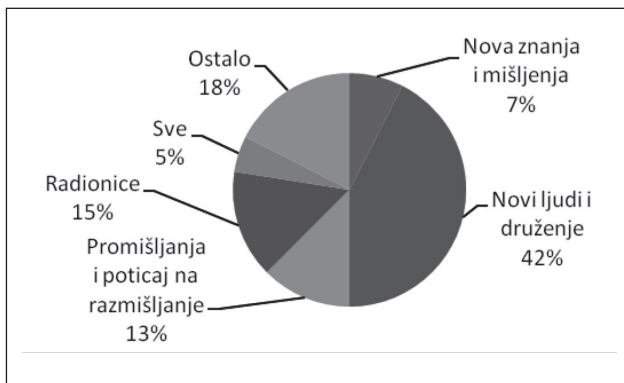
Odgovor na pitanje » Jesu li te aktivnosti na ‘Znanstvenom inkubatoru’ potakle da promišljaš o stvarima o kojima se inače ne promišlja?« izgleda ovako:

Čak 90% učenika je prepoznalo kako su metode i načini korišteni na »Treningu za znanstvena istraživanja« drugačiji od uobičajenih i kako ih potiču na promišljanja o stvarima o kojima se inače ne razmišlja.

Jedno od pitanja iz evaluacije bilo je i »Jesi li produbila/o svoje znanje o znanosti i znanstvenim istraživanjima?«. Čak 33 sudionika (87%) sudionika tvrdi kako su produbili znanja o znanosti i znanstvenim istraživanjima, dok njih 13 tvrdi da nije. Ipak, dobiveni rezultati i više su nego zadovoljavajući jer ukazuju da je jedan od glavnih ciljeva projekta, ali i cjelokupnog programa, ispunjen.

Ispunjene zadanih ciljeva daje nam i odgovor na pitanje »Što je za tebe najpozitivnija strana 'Znanstvenog inkubatora'?«

Najčešći odgovor – »Novi ljudi i druženje« (42%) – karakterističan je za adolescente i nikako nije negativan. Ono što se ističe kao važan rezultat jest da 13% učenika smatra kako su poticanje na razmišljanje i samo razmišljanje najbolje aktivnosti u sklopu Treninga. Ako tome dodamo i 7% onih kojima je najkorisnije bilo usvajanje novih znanja i razvoj novih mišljenja, imamo znatan broj učenika kojima su nova znanja i poticaj na razmišljanje najpozitivnije strane Treninga. Još je tu i 15% učenika kojima su se najviše svidjele aktivnosti radioničkog tipa, dakle visoko vrednuju upravo one aktivnosti koje su kreirane kako bi se ispunili ciljevi projekta. Čak 97% učenika u svojim je evaluacijskim listićima zaokružilo kako bi rado ponovno sudjelovalo na projektu »Trening za znanstvena istraživanja«.

Prva dva »Treninga za znanstvena istraživanja« od strane samih sudionika (učenika i mentora) u cjelini su vrednovana vrlo visokim ocjenama. Prosječna ocjena svih događanja je 4,23 (na skali od 1 do 5). Samo pojedini događaji ocjenjeni su ocjenama nižim od 3,2. Među njima se nalazi i jedno izlaganje učenika što upućuje na zaključak da mentori moraju učenike pripremiti i na javni nastup, a ne samo na kvalitetnu pripremu materijala, odnosno da su sami učenici primijetili nedovoljnu pripremljenost. Od projektnih aktivnosti, učenicima su se najviše svidjele interaktivne radionice u kojima su oni aktivno sudjelovali.

Učenički radovi

Samo tri učenička rada (Prilog 1) došla su do posljednje faze provedbe projekta: pisane verzije rezultata provedenih istraživanja. Tako mali broj pisanih završnih radova ukazuje na jednu od slabijih strana u organizaciji projekta. Nakana projekta je učenike potaknuti da sami, uz nužnu pomoć mentora, specificiraju i obrade temu, kreiraju izlaganje na zadanu temu te na kraju samostalno napišu tekst koji će biti spreman za objavljivanje. Tekstove ovdje donosimo bez ikakvih intervencija, izuzev onih tehničke naravi. O kvaliteti radova prosudite sami.

Zaključak

»Trening za znanstvena istraživanja« uspješan je prvi projekt pokrenut u sklopu programa »Znanstveni inkubator«. Na korisnost i uspješnost projekta ukazuju rezultati provedeni među sudionicima projekta, ali i šira društvena prihvaćenost. Zainteresiranost srednjih i osnovnih škola, nastavnika i znanstvenika za sudjelovanje u projektu raste svakim danom. U trećem po redu »Treningu za znanstvena istraživanja« (šk. god. 2014/2015.) sudjelovat će pet škola, a planira se još sadržajniji program. Očekujemo da će ovaj projekt radi dobre organizacije, provedbe i profesionalnog pristupa samo napredovati i dobivati na svojoj kvaliteti.

PRILOG 1.

Radovi učenika sudionika »Treninga za znanstvena istraživanja«

PETRIĆEV I NAŠ SRETAN GRAD

Učenici: Dina Mlacović, Lovro Buničić, Marina Kučica, Marija Mužić, Dorian Brnić

Mentorice: Ljiljana Filipas, Rozana Perović, Melita Chiole

Srednja škola Ambroza Haračića, p.o. Cres, Hrvatska
gimnazija@gimnazija-cres.hr

Otkad postoji čovjek, postoji i njegova čežnja za srećom. Sva ljudska nastojanja i traženja streme k jednom cilju: biti sretan. Što je potrebno da čovjek postigne sreću? Kako doći do nje? Neka su povijesna razdoblja posebno poticala čovjekovu želju da pokuša dati odgovor na ovo pitanje. Optimistično razdoblje Renesanse potaklo je mnoge da daju svoju viziju sretnog svijeta. Među njima je i Frane Petrić. Razlozi koji su ponukali tada mladog Petrića da se uključi u raspravu o savršenoj državi u kojoj bi pojedinac i zajednica mogli biti sretni možda se razlikuju od onih koji su i nas potakli da pokušamo odgovoriti na to pitanje. Briga o zdravlju, prehrana, briga za okoliš, upravljanje gradom, obrazovanje, zaštita djece, teme su koje su posebno privukle našu pozornost. Polazeći od Petrićevih zamisli, iznijeli smo svoje viđenje današnjeg društva.

Ključne riječi: sreća, zdravlje, prehrana, ekologija, obrazovanje, upravljanje gradom

Uvod

Otkad postoji čovjek postoji i njegova čežnja za srećom. Sva ljudska nastojanja i traženja streme k jednom cilju: biti sretan. Ali, kako to postići? Gotovi recepti sigurno ne postoje, ali kada otkrijemo neku

knjigu koja u svom naslovu sadrži riječ ‘sreća’, ipak to u nama probudi znatiželju: možda u njoj pronađem neki dobar savjet?

Sretan grad Frane Petrića nastao je u nekom drugom vremenu, no željeli smo otkriti o čemu je mladi Petrić sanjao. Pokušali smo zamisliti Petrića koji silazi sa svoje katedre i šeće našim gradom. Što bi rekao kada bi sjeo u kafić, osluhnuo priče s obližnjih stolova, pročitao tisak ili *prosurfao* raznim portalima, pogledao TV program...?

Petrićev život i djelo

Naš put započeli smo u palači Arsan, današnjem gradskom muzeju, u kojoj je prema legendi 25. travnja 1529. rođen Frane Petrić.¹ Palača je smještena na malom gradskom trgu, a pažnju privlači raskošnim gotičko renesansnim otvorima. Istočno reprezentativno pročelje ukrašeno je u stilu venecijanske cvjetne gotike, dok je južno pročelje ukrašeno renesansnim elementima. Ukrasi ukazuju na potrebu iskazivanja moći i bogatstva. Palaču je sagradio Antun Marcello Petris (daljnji rođak Petrićeva djeda) početkom 16. st. O vlasnicima nam govore grbovi uklesani na okvirima portala i prozora te na kaminu. Upravo u to vrijeme, nakon propasti Osora, Cres postaje ekonomsko, političko i vjersko središte otoka i arhipelaga. Ulaskom u palaču, dolazimo u nekadašnju konobu. Kat iznad je *piano nobile*. Tu se nalaze salon i spavaća soba koja je domaćinu omogućavala privatnost. Salon je služio kao dnevni boravak i blagovaona. U njemu su se primali gosti. Našu je pažnju privukao kamin i renesansni zahod. Ostali smo iznenađeni kada smo saznali kako je već creski statut iz 14. st. sadržavao odredbe o čuvanju čistoće ulica i mora.

O Petrićevom životu doznajemo iz njegovog pisma koje je u siječnju 1587. uputio iz Ferrare Bacciu Valoriju i iz jednog autobiografskog zapisa (Schiffler, 1997, 19). Petrići su bili ugledan rod i obnašali su visoke svjetovne i crkvene dužnosti. Kada je zbog samovoljne politike započelo ekonomsko propadanje otoka, članovi Petrićeve obitelji bili su među prvima koji su pružili otpor. Vlast ih je proglasila hereticima pa je tako Petrićev otac protjeran iz grada. Zbog nesigurnosti i stalnih pritiska, mladi je Petrić vrlo rano napustio rodni grad. U Mlecima je pohađao trgovačku školu, zatim je u Bavarskoj učio grčki, a 1547. odlazi u Pa-

¹ Iz razgovora s kustosicom creskog muzeja, gđom. Inge Solis.

dovu gdje po očevoj želji započinje studij medicine. Nakon očeve smrti napušta studij medicine i posvećuje se filozofskim i matematičkim studijima. Izučavao je filozofske i književne tekstove, posebno Platona i Aristotela. Tada nastaje njegovo prvo djelo *La città felice*. Nemirni duh nije mu dao biti na jednom mjestu pa je lutao talijanskim gradovima, a boravio je i na Cipru. Na sveučilištu u Ferrari 1577. dobiva katedru za Platonovu filozofiju. U tom vremenu nastaje njegovo kapitalno djelo *Nova sveopća filozofija* (Schiffler, 1997, 23). Nakon Ferrare odlazi u Rim gdje postaje profesorom platonске filozofije. Osjećajući da mu se bliži kraj, obraća se Hrvatskoj bratovštini Svetog Jeronima u Rimu i traži da ga prime u svoje redove.² Tako je 13. listopada 1596. postao njihovim članom. Umro je u Rimu 7. veljače 1597. i sahranjen u grobnicu nekadašnjeg protivnika Torquata Tassa.³

Koji su razlozi potakli mladog Petrića da se uključi u raspravu o savršenoj državi? Optimistično razdoblje renesanse potaklo je mnoge da daju svoju viziju sretnog svijeta. Uz razvoj prirodnih znanosti, raste i interes za politiku jer se izmjena starog i novog očekivala u svim segmentima društva. Sam Petrić navodi kako je *Sretan grad* pisan kao vodič namijenjen onima koji vladaju gradom na sreću njegovog pučanstva (Schiffler, 1997, 79). Iako samo djelo nema istaknute podnaslove, možemo istaknuti neke teme: ljudska priroda, što je potrebno za dušu i tijelo, koje su ljudske potrebe i zvanja, smještaj grada, zakon i suci, upravljanje gradom, obrana grada, trgovina i religija, začecje i rađanje, podizanje i odgoj djece... Dok su neke Petrićeve ideje plod vremena u kojem je živio i danas ih smatramo neprihvatljivima, mnoga njegova razmišljanja i primjedbe ostale su zanimljive i poticajne. Našu su pozornost posebno privukle briga o zdravlju, prehrana, briga za okoliš, obrazovanje i odgoj djece te upravljanje gradom.

Briga o zdravlju

Petrić iznosi tezu po kojoj se čovjek sastoji od duše i tijela: »Duša je besmrtna i neraspadljiva, dovoljna samoj sebi, dok su tijelu (...) po-

² Sljedbenik ove bratovštine je Papinski hrvatski zavod Sv. Jeronima. Primanje među prave članove govori nam i o Petrićevu podrijetlu. Svaki član morao je dokazati da je rođen u jednoj od četiriju »ilirskih« pokrajina i da poznaje hrvatski jezik (Jurić, 1979, 22).

³ Petrić se u Ferrari sukobio s dvorskim pjesnikom Torquatom Tassom braneći Tassova protivnika Lodovica Ariosta, pjesnika *Bijesnog Orlanda* (Kamalić, 1997, 90–108).

trebne mnoge izvanjske stvari« (Petrić, 1975, 19). Kada govori o brizi za zdravlje, Petrić pokazuje svoje znanje sa studija medicine. Posebno je zanimljivo da za svoj grad zakonskim mjerama predviđa zdravstvenu zaštitu ljudskog života (Premec, 1975, 57). Upravo je takav pristup u 18. i 19. st. doveo do razvoja javnog zdravstva (Belicza, 1999, 223). Zdravlje je i danas na vrlo visokom mjestu na ljestvici vrednota. U moru nezadovoljstva zbog neispunjenih želja i ciljeva, mnogi će ipak reći: samo da smo zdravi. Zdravlje je danas puno više od odsustva bolesti. Zdrav način života, pravilna prehrana i kretanje postaju stil života.

Hrana

Među prvim pretpostavkama zdravlja Petrić navodi jelo i piće: »Ako moj grad želi živjeti i biti sretan, mora imati jela i pića« (Petrić, 1975, 24). Da bi se to osiguralo, potrebna je zemlja i oni koji će je obrađivati. Dovoljno je pokušati nabrojati vrste dijeta ili poznate kuharice u kojima nam se nude najrazličitiji recepti da se uvjerimo kako jača svijest o važnosti zdravih navika. U televizijskom programu nalazimo mnoge emisije posvećene kuhanju. Riječi 'eko' i 'bio' postale su vrlo popularne. Naš je otok poznat po još uvijek netaknutoj prirodi. Hrana koju možemo uzgojiti na našoj zemlji, škrtim pašnjacima ili uloviti u moru, sigurno je visoke kvalitete. Najplodnije tlo, pogodno zbog blizine vode, je Pišće. Nažalost, sve je manje onih koji se bave ovim djelatnostima. Maslinici su još živi zbog zeleno-žutog zlata koje daje maslina. Maslina je raširena po cijelom otoku, jedino je nema na području oko Vranskog jezera. Maslinike dijele gromače, podignute od kamenja koje je trebalo ukloniti iz zemlje da bi ona bila plodna. Maslina nije zahtjevnija i ne traži puno vode, a u proljeće, prije kiše, potrebno ju je pognojiti. Nekada je berba počinjala poslije Dušnog dana, a u novije vrijeme ona počinje već u listopadu. Pod maslinu se prostre mreža kako plodovi ne bi padali na tlo jer ih je s našeg krša teško pokupiti. Nekada se maslina brala rukama, pa grabljicama, a danas raznim strojevima. Posao se na ovaj način puno brže obavi, ali ne može se više čuti smijeh, pjesma ili vika. Oko podneva obično se zastane, kako bi se odmorilo i okrijepilo. Tada strojevi utihnu pa se može čuti blejanje pokoje ovce. Dolaskom kući posao nije završen jer treba očistiti masline. One se prosipaju na *grizjolu* koja odvaja plod od listova i grančica. Vinograda gotovo da više i nema. Zbog novih propisa, ljudi više ne proizvode rakiju. Višesto-

ljetna tradicija uzgoja ovaca prisutna je i danas, ali uz velike poteškoće zbog divljih svinja koje uništavaju mala stada.

Razmišljanje o hrani odvelo nas je i u drugom pravcu. Proizvodnja hrane postaje i političkim pitanjem. Oni jači mogu uvjetovati one slabije: što će i koliko proizvoditi, koliko će i što uvoziti, a što izvoziti. Genetskim modificiranjem čovjek je i u hrani želio ostaviti svoj potpis. Hoće li to imati kakve posljedice? Možda bi i Petrić bio zabrinut. Dok jedni mogu birati između kvalitetnije i one manje kvalitetne hrane (ako je vjerovati deklaracijama), drugi su sretni što do kraja mjeseca imaju dovoljno novaca za ikakvu hranu. Dok jedni mogu jesti u skupocjenim restoranima, drugi će u kanti za smeće pronaći nešto jestivo. Na istom planetu, samo malo južnije, svaki dan od gladi umire 25.000 djece dok milijuni drugih bacaju hranu (*Wikipedia*). Ovo bi Petrića zasigurno rasužilo.

Odjeća i stanovanje

Osim hrane, za zdravlje je važno i održavanje prikladne topline tijela, a to se postiže gradnjom obitavališta i proizvodnjom odjeće i obuće (Petrić, 1975, 26). I ove su teme danas vrlo prisutne. Odjeća, obuća i mjesto stanovanja postali su puno više od načina održavanja topline tijela. Primarne ljudske potrebe razvile su se u snažne industrije.

Okoliš

Za ljudsko zdravlje ključan je utjecaj okoliša. Petrić kaže da njegov sretan grad mora biti izgrađen dijelom na brežuljku, a dijelom u ravnici kako bi bio otvoren svježem zraku i zaštićen od pretjerane hladnoće zimi. Za zdravlje je potrebno osigurati ravnotežu između hladnoće i topline. Ravnoteža se može održavati izbjegavanjem kiše, snijega, mraza, vedrine i vjetrovine, te ogrtačima i odijelima. Vrućina se može ublažiti traženjem hlada, svježine i vjetra. Južni vjetar, topao i vlažan, može dosta naškoditi (Petrić, 1975, 27). Nasuprot srednjovjekovnom mišljenju da ulice trebaju krivudati kako bi se izbjegli vjetrovi, Petrić zagovara ravne i prostrane ulice. Kao uzor-gradove navodi Atenu i Veronu, no neki smatraju da Petrić ovdje prenosi iskustvo svojeg zavičaja: idealni grad je Cres, a nezdravi grad je obližnji Osor, smješten uz močvarno zemljište (Mutnjaković, 1993, 26).

Cres se smjestio u zaljevu prirodno zaštićenom sa sviju strana i time idealnom za nautičare. Na prostoru današnjeg grada u prapovijesti se nalazila gradina, kasnije antička utvrda Crepsa. U gradu su pronađeni ostaci grčke, rimske i bizantske prisutnosti, što govori o njegovoj starosti i povijesnom značaju. Godine 1332. Cres dobiva statut. Stara jezgra je sve do početka 20. st. bila opasana zidinama. U grad se ulazilo kroz glavna vrata ukrašena mletačkim lavom koji je uklonjen nakon pada Mletačke Republike krajem 18. st. Urbanu strukturu grada karakterizira splet ulica koje se proširuju i tvore manje trgove. Početkom 19. st. porušene su kule s jedne i druge strane ulaza u luku, a početkom 20. st. i veći dio gradskih zidina. Stara jezgra sačuvala je dijelove zidina, troja gradska vrata i okruglu kulu na sjeverozapadnoj strani grada, najvišu točku mletačkog sustava obrane.

Neke Petrićeve ideje vezane za okoliš izraz su tadašnjih znanja i nama su danas neprihvatljive (Premec, 1975, 57). Petrić tako kaže kako zrak mogu zatrovati močvare i crnogorično drveće (Petrić, 1975, 27). Dok močvare i danas predstavljaju nezdravu okolinu, crnogorične šume vezujemo uz čisti zrak pogodan za one koji imaju zdravstvenih poteškoća. Mnoga lječilišta nikla su upravo u njedrima borovih šuma. Manje je poznata ona druga strana koja govori o opasnostima koje izviru iz crnogoričnih šuma.⁴ Ličinke i gusjenice borovog povorkaša mogu naštetiti zdravlju čovjeka, a za domaće životinje mogu biti i pogubne. U čovjeku izazivaju kožne bolesti, bolesti očiju, smetnje u disanju ili probavi. Za zdravlje može biti opasna i plijesan koja živi u simbiozi s crnogoricom. Danas procjenjujemo da je jedna od deset osoba alergična na pelud čempresa. Zagrijavanje planeta uzrokuje porast količine peludi u atmosferi. Negativan aspekt crnogoričnih šuma može se ogledati i u pošumljavanju vrijednih poljoprivrednih terena koji bi mogli služiti za proizvodnju hrane, uzgoj voća i povrća ili za ispašu stoke.⁵ U gustoj crnogoričnoj šumi s visokim stablima sunčeva svjetlost rijetko dopire do tla te nema mnogo niske vegetacije za ispašu stoke. Crnogoricom se mogu pošumljavati krška područja koja nisu poljoprivredno iskorištena u cilju stvaranja humusnog sloja. Petrić nije bio upoznat sa svim ovim činjenicama i ne možemo reći što ga je navelo na ovakvo mišljenje. Možda ga je melankolija koju u nama bude čempresi zasađeni oko groblja potakla da napiše kako crnogorica nije poželjna flora oko njegovog

⁴ Iz razgovora s prof. emerit. Jurajem Sepčićem.

⁵ Iz razgovora s gosp. Frankom Fučićem, dipl. ing. agronomije.

sretnog grada. Ostaje zanimljiva sama činjenica da Petrić pridaje veliki značaj okolišu. I mi smo danas svjesni koliko je važno živjeti u zdravoj okolini. Možemo reći da nam je zajednička ekološka svijest. Bilo bi zanimljivo vidjeti njegovu reakciju kada bi pročitao članak o zagađenju zraka, ozonskoj rupi, štetnim plinovima, naftnim mrljama, zagađenim rijekama, nuklearnom otpadu. Prema Petriću, naše je podneblje pogodno za život jer zima i ljeto nisu prejaki. To možemo zahvaliti 45. paraleli. Zrak koji udišemo, voda koju pijemo, naše more, čisti su i mnogi nam na njima zavide. Neskromno ćemo se prikloniti onom mišljenju kako je idealni grad o kojem Petrić govori zapravo Cres.

Kako ljudsko zdravlje mogu ugroziti i druga zla, javlja se potreba za liječnicima i njihovim pomoćnicima (Petrić, 1975, 28). Zbog važnosti, ključna uloga u upravljanju zdravstvom povjerena je vlastodršcu. Petrić ne spominje prava pacijenata, liste čekanja, hitnu službu, pravo na štrajk, jeftinije i skuplje lijekove... Tko zna kako bi se snašao u jednoj čekaonici pretrpane ambulante?

Obrazovanje

U doba renesanse nisu svi ljudi imali priliku školovati se. Osnovne škole pohađala su djeca srednje klase, dok su djeca niže klase u vrlo malom broju imala formalno školovanje. Obrazovne mogućnosti žena neznatno su se popravile. Neke djevojke iz bogatih obitelji sudjelovale su u školama na kraljevskom dvoru ili su primale privatne poduke kod kuće. Nastavni plan za mlade žene i dalje se temeljio na uvjerenju da su samo određene teme, poput umjetnosti, glazbe, ručnog rada, plesa i poezije, pogodne za njih. Za djevojke iz nižih slojeva društva obrazovanje je i dalje bilo ograničeno na trening u kućanskim poslovima. Petrić se slagao s podjelom na staleže pa mu ni ideja da je obrazovanje rezervirano samo za neke nije bila strana (Petrić, 1975, 34). Petrića bismo mogli osuditi zbog ovakvog stava, no stavimo li se u okvire njegova vremena i uzmemo li u obzir činjenicu da je tada bio vrlo mlad i sam pripadnik plemstva, možemo ga i shvatiti. Zanimljivo je kako Petrić prije govora o obrazovanju posebno ističe brigu za djecu (Petrić, 1975, 38). Ona počinje još u majčinoj utrobi stoga je jako važno ponašanje buduće majke. Petrić kao da je bio vrsni poznavatelj prenatalnog razvoja djeteta. U kasnijoj dobi djeteta važno je razvijanje duše i tijela. Stoga zakonodavac

»... zabranjuje djeci da (...) gledaju i slušaju poročne i nečasne stvari. Zabranjuje gledanje lascivnih slika, pohađanje izvedbi komedija (...), da odvrti pažnju njihove jednostavne i čiste duše, a posebno spriječi utjecaj prostog i štetnog tiska, koji je da bi bio na prvom mjestu, često takav.« (Petrić, 1975, 39)

I ovdje bismo se vrlo brzo složili s Petrićem. Da bi nešto bilo udarna vijest, zaslužilo naslovnicu ili postala najprodavanija novina ili knjiga, vrlo je često vulgarno i štetno. Društvo je svjesno da su djeca izložena lošim utjecajima koje je teško kontrolirati. Sadržaji koji obiluju nasiljem i seksualnošću lako su dostupni, a konzumizam kojemu smo izloženi lako žrtvuje i ono najvrjednije. Današnja civilizacija ima razne ustanove i organizacije koje se brinu o djeci, a opet ima toliko nepravde upravo prema najnezaštićenijima. Prema izvješću Ureda pravobraniteljice za djecu, nasilje nad djecom tijekom prošle godine (2012.) bilo je u porastu. Bez obzira na poduzete mjere u sprječavanju, razni oblici zlostavljanja malodobne djece i dalje su prisutni. Pravo se stanje stvari i ne zna jer puno toga ostane skriveno od javnosti i nadležnih institucija. Zabilježeni su različiti oblici zlostavljanja djece, od prava zanemarivanja na obrazovanje, pa do onog najgoreg, seksualnog zlostavljanja, nasilje u obitelji, u odgojno-obrazovnim ustanovama te nasilje putem Interneta i mobitela. Zabrinjavaju i podaci da je za 15 posto povećano nasilje nad djecom u odgojno-obrazovnim ustanovama. Od toga je najviše međusobnog nasilja, ali i nasilja djelatnika nad djecom. Svjedoci smo i nasilja djece i roditelja prema učiteljima. Što se tiče nasilja putem Interneta, odnosno mobitela, uglavnom se radi o prijavama roditelja čijoj su djeci, bez njihova znanja, otvarani lažni profili na društvenim mrežama s pogrdnim nazivima te su bili izloženi kolektivnom nasilju (*Izvješće o radu pravobraniteljice za djecu*, 2012). Svjetska zdravstvena organizacija ističe kako je 200 milijuna djece u svijetu seksualno zlostavljano, a 1,2 milijuna svake godine postaje žrtvama trgovine ljudima.

Petrić bi se sigurno rado uključio u borbu protiv svih oblika nasilja i podržao sve inicijative koje promiču prava djece. Sam kaže kako je zakonodavac dužan utemeljiti ustanove koje nadziru djecu i upućuju ih u moralne vrline. U školama treba poučavati gramatiku, filozofiju, slikarstvo i glazbenu umjetnost. Posebno mjesto pripada glazbi i slikarstvu jer se slušanjem i gledanjem lijepih stvari u čovjeku rađa žed za spoznajom. U filozofiji razum širi krila svojih moći, a gramatika je potrebna u mnogim okolnostima. U školi se djeci moraju usaditi moralne kvalitete (Petrić, 1975, 40). Naše škole u svom nazivu sadrže odgoj i

obrazovanje i time jesmo na tragu Petrićeve ideje. Ipak, u praksi odgojni element ponekad ostaje u sjeni obrazovnih sadržaja. Danas, kada živimo u pluralističkom društvu, govoriti o pojedinim vrijednostima nije jednostavno. Nešto što je jednima važno i vrijedno, drugima može biti nebitno ili čak neprihvatljivo. Petrić se posebno brinuo i o bontonu te je predložio da svi koji budu nepristojni pred djecom i time ih poticali na takvo ponašanje, budu kažnjeni batinanjem (Petrić, 1975, 39). Bilo bi zanimljivo pokušati primijeniti Petrićev prijedlog u nekom blažem obliku. Umjesto batinanja mogla bi se uvesti novčana kazna. Možda bi i to pomoglo napuniti državnu blagajnu. Iz svega ovoga proizlazi da je za Petrića intelektualac puno više od osobe koja posjeduje diplomu. To je osoba koju osim knjiškog znanja rese moralne kvalitete, plemenitost i sebedarje. Danas je, čini se, važnije steći neku titulu. Sve više ljudi upisuje fakultete jer je to normalno i *in*. Iz tog razloga mladi ljudi često upišu onaj fakultet na koji »upadnu«, bez obzira na to imaju li afiniteta za taj studij i žele li taj posao raditi u budućnosti. Nakon završenih fakulteta nerijetko postanu dio popisa onih koji traže posao. Iako volimo reći da smo društvo znanja, svjedoci smo da ono baš nije uvijek na cijeni. Ipak vjerujemo da je znanje jedini pravi put do napretka društva.

Upravljanje gradom

Govoreći o upravljanju gradom Petrić ističe potrebu da svaki građanin naizmjenice sudjeluje u vlasti, jer sudjelovanje u gradskoj upravi čini građanina građaninom (Petrić, 1975, 29). Pri tome treba voditi računa o razboritosti i mudrosti. Ove dvije kvalitete trebale bi i danas resiti sve koji žele aktivno sudjelovati u politici. Petrić smatra da su za upravljanje gradom najprikladniji vrlo stari ljudi, dok mlađe treba pripremati za tu zadaću. Za ustanovu sretnog grada potrebno je šest staleža: tri niža (seljaci, obrtnici i trgovci) i tri viša (vojnici, državna uprava i svećenici). Viši staleži se »slažu s odrednicom sreće«, dok niži staleži nikad neće moći postići potpuno blaženstvo. Na jednom će mjestu reći da dio stanovnika sretnog grada moraju biti kmetovi, »sluge po naravi«, kako bi im gospodari mogli što slobodnije naređivati (Petrić, 1975, 34). Ovaj njegov stav najkonzervativniji je dio spisa, nama danas neprihvatljiv. Rečenica s kojom se u potpunosti možemo složiti je ona koju Petrić navodi na samom početku djela kada kaže da je ono namijenjeno onima koji vladaju gradom na sreću njegovog pučanstva (Petrić, 1975, 19). Kako pučanstvo danas gleda na one koji vladaju? Doživljava

li narod da je cilj onih koji upravljaju sreća onih koji su ih izabrali? Jesu li osobni interesi pojedinaca zasjenili brigu za opće dobro? Želja za vlašću, moći i bogatstvom stara je koliko i čovjek. Prošlost i sadašnjost nam pokazuju kako vlast u rukama onih koji ne posjeduju moralne kvalitete može naškoditi pojedincu, zajednici ili cijelom narodu. Izjave pojedinaca koji su preuzeli odgovorne dužnosti u upravljanju, izrečene s govornice, ponekad nažalost ukazuju na to da nisu »ni mudri, ni razboriti«. Toplo im preporučamo da pročitaju *Sretan grad*. Dio odgovornosti snose i oni pojedinci koji imaju potrebne kvalitete, ali ne žele se uključiti u politiku, već radije pasivno promatraju sa strane. Iako Petrić u ovoj ulozi ne vidi mlade, mislimo da mladi ljudi imaju što dati društvu i treba im dati priliku.

Zaključak

Petrićev *Sretan grad* nastao je kao vodič onima koji upravljaju gradom. Svrha upravljanja je sreća naroda. Petrić navodi što je sve potrebno da bi grad uistinu bio sretan. Neke Petrićeve ideje plod su vremena u kojem je živio i danas ih smatramo neprihvatljivima. Takav je njegov govor o podjeli na staleže i neki zaključci iz područja medicine. Mnoga njegova razmišljanja i primjedbe ostale su zanimljive i poticajne i danas: prehrana, zdravlje, ekologija, briga za djecu i upravljanje gradom. Vrijednosti za koje se Petrić zalaže, potrebne su i našem društvu. Naš pravi put do sretnog grada tek sada počinje.

Literatura

Belicza, Biserka (1999), »Frane Petrić i medicina u djelu *La città felice*«, *Zbornik radova VI. Međunarodnog filozofskog simpozija »Dani Frane Petriša«*, Zagreb, str. 213–226.

»Izgladnjelost«, Wikipedia. Dostupno na: <https://sh.wikipedia.org/wiki/Izgladnjelost>.

Izvešće pravobraniteljice za djecu (2012). Dostupno na: www.dijete.hr.

Jurić, Šime (1979), »Nekoliko riječi o piscu«, *Frane Petrić / Franciscus Patritius 1529–1597*, Cres, str. 19–26.

Kamalić, Izidor (1997), »Petrićev Trimerone«, *Dubrovnik: časopis za književnost, nauku i umjetnost*, 8(1–3), str. 90–108.

Mutnjaković, Andrija (1993), *Sretan grad*, Zagreb: vlastita naklada.

Petrić, Franjo (1975), *Sretan grad*, Zagreb: Fakultet političkih nauka Sveučilišta u Zagrebu.

Premec, Vladimir (1975), »Utopija–zbilja–politika«, u: Franjo Petrić, *Sretan grad*, Zagreb, str. 45–63.

Schiffler, Ljerka (1997), *Frane Petrić / Franciscus Patricius: od škole mišljenja do slobode mišljenja*, Zagreb: Institut za filozofiju.

PETRIĆ'S AND OUR HAPPY TOWN

Students: Dina Mlacović, Lovro Buničić, Marina Kučica,
Marija Mužić, Dorian Brnić

Mentors: Ljiljana Filipas, Rozana Perović, Melita Chiole

Man has been longing for happiness since his very beginning. All the human endeavours and searching have always aspired to reach one goal: to be happy. What does man need to reach happiness? How can he reach it? Human desire to try to answer this question has particularly been encouraged in some historical periods. The Renaissance, which is known as the optimistic period, encouraged many people to explain their vision of the happy world. Frane Petrić was among them. The reasons why, in that time young Petrić was involved in the argument about the perfect society where the individual and the community could be happy, might be different from those that have encouraged us to try to answer this question. While some of the Petrić's ideas are unacceptable today because they were only the result of the time he had been living in, lots of his thoughts and remarks are still interesting and encouraging. Health care, nutrition, environmental protection, town administration, education and child care are the topics that we are particularly interested in. We have described our vision of the contemporary society following Petrić's ideas.

Key words: *happiness, health care, nutrition, environmental protection, education, town administration*

POVIJEST DEMOKRACIJE

Učenici: Nikola Kraljević, Dunja Koletić, Lovro Mifka, Jure Marti

Mentorica: Ivana Bogović

Gimnazija Lucijana Vranjanina

Zagreb, Hrvatska

glv@gimnazija-lvranjanina-zg.skole.hr

U Antičkoj Grčkoj se po prvi puta pojavljuje demokracija. Prema Aristotelu, čovjek je zoon politikon ili društveno biće i potrebno mu je da se s drugim ljudima združi u zajednicu kako bi ostvario dobar život. Grčki pristup životu u ono doba bio je racionalan i tražilo se opravdanje razuma za sve što se radilo ili proučavalo. Godine 508. pr. Kr. za arhonta je postavljen Klisten. On ukida timokraciju i daje pravo svim građanima da biraju ili da budu izabrani, čime Atena postaje demokratska republika. Vrhunac atenske demokracije zbiva se nakon Grčko-perzijskih ratova u vrijeme Perikla. Srednji vijek poznat je kao mračno doba u kojem demokracija gotovo izumire. Vodeće države u to vrijeme bile su apsolutne monarhije, a unutar feudalnog sustava ljudi nisu bili jednaki. Crkva je imala veliki utjecaj na cjelokupni život te se suprotstavljala svima koji su mislili drugačije. Tako je u svrhu borbe protiv tzv. heretika Crkva osnovala inkviziciju. Ipak, demokracija se javlja u 13. st. u Engleskoj kada nastaje Magna Charta Libertatum kao prvi pisani ustav kojim se smanjuje apsolutna vlast kralja, a Oxfordskim statutima kralj više nije mogao donositi odluke bez suglasnosti vijeća velikaša. Krajem Srednjeg vijeka pojedini talijanski gradovi se bogate te prestaju Crkvu doživljavati kao glavni autoritet. Ondje se javlja novi svjetonazor, humanizam, koji naglašava da i ovozemaljski život treba imati smisao. U tim talijanskim gradovima javlja se neka vrsta demokracije u kojoj su svi muški građani tog grada mogli glasati za gradonačelnika. Demokracija u Novom vijeku doživljava ponovno buđenje. Crkva se odvaja od države, spominju se prvi društveni ugovori, govori se o državi, čovjekovoj prirodi i njegovoj ulozi u toj državi. Najznačajniji filozofi toga doba su Thomas Hobbes, John Locke i J. J. Rousseau. Svi oni polaze od društvenog ugovora, ali njihova mišljenja se razilaze kada se govori o čovjekovoj prirodi i najboljem društvenom uređenju. 19. stoljeće donosi novo društveno uređenje – kapitalizam – koje uzrokuje pojavu novih nejednakosti među ljudima. Kritičari kapitalizma u 19. st. bili su Karl Marx i Friedrich Engels, začetnici komunizma. Početak ideje o modernoj demokraciji seže u 15. i 16. stoljeće kada je Niccolo Machiavelli preispitivao prava i slobode pojedinca. Danas su najvažnija pitanja pravednosti zakona i pronalaženja samog

sebe u društvu, a na njih obilje odgovora daju jedni od najvećih umova 20. stoljeća, Erich Fromm i John Rawls. Rawls je ponajviše kritizirao cjelokupnu uređenost društva koja se treba temeljiti na pravednosti zakona i institucija te da je pravednost uz istinitost temeljna vrlina ljudskih djelatnosti.

Ključne riječi: *demokracija, razvoj demokracije, antička demokracija, demokracija u Srednjem vijeku, novovjekovna demokracija, suvremena demokracija*

Antička demokracija

U Grčkoj se nikad nije razvila jedinstvena država, nego više malih gradova-država, polisa. Polis je kao zajednica, prema Aristotelu, imao ulogu omogućiti čovjeku da postane čovjekom. Kako? Tako što omogućuje pojedincima da djeluju u javnom prostoru, prostoru slobode, gdje lišeni nužnosti mogu poduzimati ono jedino djelovanje dostojno čovjeka – djelovanje u skladu s vrlinom. Grčki polisi u početku su bili monarhije kojima je vladao kralj (*basileus*). U 8. st. pr. Kr., kada dolazi do jakog ekonomskog rasta Grčke i grčke kolonizacije, monarhiju polako zamjenjuje aristokracija – vladavina najboljih (*aristoi*). To su bili najbolji po porijeklu ili plemenitog porijekla. Kod Platona nailazimo na mišljenje da oni najbolji ili onaj jedan najbolji koji bi vladao mora biti najmudriji, a ne samo rođen u aristokratskoj obitelji. Atena je od 8. st. pr. Kr. bila aristokratska republika u kojoj je vlast obnašalo 9 arhonata koji su bili izabrani dužnosnici iz redova aristokracije. Njih je birala Narodna skupština (eklezija) koju su činili svi punopravni Atenjani, a to su bili punoljetni muškarci kojima su oba roditelja bili Atenjani. Vrhovnu vlast je imao areopag, aristokratsko vijeće koje je imalo zakonodavnu vlast. Arhonti su birani na godinu dana, imali su izvršnu vlast i provodili odluke areopaga. Slobodni Atenjani bavili su se trgovinom, obrtom i poljoprivredom. Nagli razvoj Atene i Grčke općenito od 8. do 5. st. pr. Kr. doveo je do bogaćenja dijela demosa koji je sada po prihodima bio ravan aristokraciji. No, dio demosa bio je prezadužen jer su zakupljivali zemlju aristokracije a nisu mogli vratiti dugove. To je tražilo političke promjene na koje aristokracija nije baš bila spremna. U nekim polisima problem se rješavao i uvođenjem tiranije. Tirani su ljudi koji bi sami prigrabili vlast, a da nisu bili nasljedni kraljevi ni izabrani dužnosnici. To su učinili uglavnom uz pomoć plaćeničke vojske koju su sami finan-

cirali. 508. g. pr. Kr. za arhonta je postavljen Klisten, čijim reformama Atena postaje demokratskom republikom. On je ukinuo timokraciju i uveo pravo svih atenskih građana da biraju i budu birani te jednakost svih atenskih građana pred zakonom. No, vrhunac atenske demokracije zbiva se nakon Grčko-perzijskih ratova u vrijeme Perikla kada Narodna skupština sastavljena od svih punoljetnih muškaraca, onih kojima su oba roditelja bili Atenjani, dobiva zakonodavnu vlast. Tada su uvedene i plaće za vršenje političkih dužnosti. Za razliku od današnje predstavničke demokracije, tadašnja atenska demokracija bila je direktna ili neposredna. Nažalost, nakon poraza od aristokratske Sparte u Peloponeskom ratu, Atena je bila primorana ukinuti demokraciju.

Atenska je demokracija jako važna za sve naraštaje i za cijeli svijet jer je postavila visoke standarde budućeg razvoja Zapadne civilizacije. Tu nije u pitanju samo demokracija nego i brojna druga dostignuća Grka klasičnog razdoblja, poput onih u filozofiji, književnosti, matematici, medicini itd. Atenskoj demokraciji i cjelokupnom duhu toga vremena možemo zahvaliti pojavu slobodnog građanina.

Demokracija u Srednjem vijeku

Pravna i politička nejednakost; utjecaj Crkve

Srednji vijek traje od 476. godine (pad Zapadnog Rimskog Carstva) do Kolumbovog otkrića Amerike 1492. godine. To vrijeme poznato je kao mračno doba europske povijesti u kojemu ideja demokracije gotovo potpuno nestaje. U Srednjem vijeku društveno uređenje bilo je feudalno, a taj oblik društvenog poretka podrazumijevao je pravnu i političku nejednakost ljudi. Vodeće države u Srednjem vijeku, poput Franačke i kasnije Svetog Rimskog Carstva te Bizantskog Carstva, bile su apsolutne monarhije. Pored toga, velik utjecaj na cjelokupan život imala je i Crkva koja je također bila veliki feudalac te koja, unatoč ideji jednakosti koja stoji u osnovi kršćanstva, u praksi tolerira i provodi nejednakost. Štoviše, Crkva nije dopuštala slobodu mišljenja te je u svrhu borbe protiv heretika uvela poseban sud – inkviziciju, koji je bez pravednog suđenja i uz različite metode mučenja kako bi se iznudilo priznanje osuđivao pojedince za krivovjerje. Najokrutnija inkvizicija bila je ona u Španjolskoj u kojoj su progonjeni brojni Židovi i muslimani. Pretpostavlja se da je bilo nekoliko stotina tisuća žrtava.

Razvoj demokracije u Engleskoj

Engleski kralj Ivan Bez Zemlje, čija je vlast do tada bila neograničena, 1215. biva prisiljen od strane velikaša potpisati dokument poznat pod nazivom *Magna Charta Libertatum* koji predstavlja prvi pisani ustavni zakon ne samo u Engleskoj nego i u cijelom svijetu. Sastoji se od 64 članka. *Magna Charta Libertatum* smanjila je moć kralja koji nije smio sam povećavati poreze, a vrlo važno je i to da je ustanovljeno da svaki slobodan čovjek ima pravo na pošteno suđenje. Kralja kontrolira 25 velikaša koji u slučaju nepoštivanja ustava imaju pravo na pobunu protiv kralja. Godine 1258. *Oxfordskim statutima* nadopunjena je *Magna Charta Libertatum*. Vlast preuzima vijeće 15 velikaša, bez čije suglasnosti kralj nije mogao donositi nikakve odluke. Kralj se ipak pokušao pobuniti, no biva pobijeđen i utamničen od strane velikaša koji 1265. godine sazivaju vijeće plemića, biskupa i građana koje predstavlja zametak engleskog parlamenta. Sredinom 14. stoljeća Vijeće se počinje dijeliti na Gornji dom, koji su činili velikaši i crkveni dostojanstvenici, te Donji dom kojeg su činili predstavnici grofovija i gradova.

Humanizam

U 14. st. pojedini talijanski gradovi postaju sve bogatiji te u njima jača građanski sloj koji prestaje doživljavati Crkvu kao glavni autoritet te položaj čovjeka u svijetu shvaća na način da i ovozemaljski život ima smisao. Humanisti su vjerovali u čovjeka i njegove sposobnosti, prvenstveno u sposobnost preispitivanja uvriježenih vjerovanja i stjecanja novih znanja. Također, unutar humanizma se javlja ideja individualizma koja polazi od toga da čovjeku treba omogućiti što veću slobodu uz odgovornost za odabir ciljeva i sredstava za njihovo postizanje. Na taj način humanizam je pripremio preporod znanosti i umjetnosti – Renesansu, te omogućio obnovu ideje demokracije u Novom vijeku. Ideje humanizma našle su svoj izraz u djelima velikih talijanskih književnika, kao što su Dante, Boccaccio i Petrarca, koji prikazuju čovjeka sa svim njegovim osjećajima, dilemama i strahovima. Pravi predstavnik humanizma bio je Erazmo Rotterdamski sa svojom širinom i kritičnošću, a s druge strane tolerancijom i suosjećanjem.

Demokracija u Novom vijeku

Nakon mračnog doba Srednjeg vijeka dolazi Novi vijek u kojemu se ponovno javlja ideja demokracije. Utemeljitelj novovjekovne filozofije politike, Niccolo Machiavelli, raskida vezu između etike i politike polazeći od toga da »država nije božanskog podrijetla, već je izraz interesa i potreba«. Iako su ga zbog toga mnogi osuđivali, neki od Machievellijevih interpretatora (npr. J. J. Rousseau, A. Gramsci, O. Pironet) ističu demokratske aspekte njegovih djela. U tom smislu Machiavelli tvrdi da je institucija građanskog neslaganja sam temelj slobode te da u svakoj republici postoje dvije stranke i da su svi zakoni povoljni za slobodu plod njihove suprotstavljenosti. Zato bi, prema Machiavelliju, trebalo ustanoviti legalni aparat putem kojega bi se mogli čuti zahtjevi i prava naroda. Na prijelazu 15. i 16. st. nizozemski filozof Hugo Grotius ponovno počinje govoriti o prirodnom pravu kao stalnom, univerzalnom pravu koje je naddržavno, urođeno i koje svaki čovjek posjeduje u jednakoj mjeri. Grotius razlikuje dvije vrste prava: božansko i ljudsko pravo. Božansko je utemeljeno na objavi, a ljudsko na umu. Tako se novovjekovna misao pomalo oslobađa religijskih dogmi i počinje oslanjati na ljudski um kao izvor i kriterij uređenja društva, države i prava.

Važnu ulogu u razvoju ljudskih prava imali su filozofi iz 17. i 18. stoljeća, kada su po prvi put formulirani zahtjevi građanskih i političkih prava. Jedan od njih je Thomas Hobbes, engleski filozof iz 17. stoljeća i utemeljitelj moderne političke filozofije, koji se bavio problemom društvenog i političkog uređenja. Hobbes polazi od toga da je čovjek po prirodi egoističan, što se očituje u prirodnom stanju, stanju prije uspostave države i društva, kada vlada zakon jačeg. Vjeruje da je izlaz iz tog stanja sklapanje društvenog ugovora, kojim nastaje država u kojoj bi se svatko trebao odreći dijela svoje vlastite slobode u ime sigurnosti. Da bi se takva država mogla održati, mora vladati jedan apsolutistički vladar kojeg će se narod bojati i biti u strahu od njegove kazne.

Engleski filozof John Locke poput Hobbesa kreće od teorije društvenog ugovora, ali smatra da su ljudi po prirodi jednaki, slobodni i neovisni. Ističe važnost prirodnih ljudskih prava (pravo na život, slobodu i imetak) koja su po njegovu mišljenju ugrožena u stanju u kojem vlada »prirodni zakon«. Prema Lockeu, fizički slabiji pojedinci ne mogu sami zaštititi svoje vlasništvo i svoja temeljna prava pa to umjesto njih mora učiniti država kojoj je svrha zaštititi život, slobodu i vlasništvo pojedinca. Da bi država uistinu ostvarila tu svoju svrhu,

mora biti provedena trodioba vlasti. U njegovoj državi narod je suveren, a izvor države je slobodna volja pojedinca. Time Locke postavlja temelje liberalizma. Uz Locke, najznačajniji zagovornik liberalizma bio je John Stuart Mill za kojeg je demokracija jedini tip poretka unutar kojeg je moguća individualna sloboda. Osim ljudskih prava, ljudima pripadaju i građanska, odnosno politička prava koje ostvarujemo kao punopravni članovi zajednice.

Francuski filozof, književnik i povjesničar Voltaire se kao predstavnik prosvjetiteljstva borio za građanska prava i slobode, zagovarao vjersku toleranciju, sekularizaciju i kritizirao aristokraciju, zbog čega je smatran prethodnikom Francuske revolucije. Charles-Louis de Secondat Montesquieu politički je mislitelj koji je izvršio značajan utjecaj na ideje Francuske revolucije zbog koje je ukinuto kmetstvo, ali i na tvorce američke *Deklaracije neovisnosti* u kojoj su prvi puta zapisane prosvjetiteljske ideje o jednakosti svih ljudi. Tvorac je teorije o podjeli vlasti na izvršnu, zakonodavnu i sudbenu, koja je temelj modernih građanskih demokracija. Francuski filozof prosvjetiteljstva, Jean Jacques Rousseau, slično kao Hobbes i Locke polazi od analize prirodnog stanja i društvenog ugovora kojim nastaje država, ali za razliku od Hobbesa tvrdi da je čovjek po prirodi dobar i suosjećajan te da zazire od toga da drugima čini zlo. Ipak, čovjek je često vođen strastima, kao što je ona za uvećanjem vlasništva ili ona za uzdizanjem nad drugima. Zato je potrebna država i vlast koja neće ni za koga činiti izuzetak te društveni ugovor koji bi trebao osiguravati prava koja su pojedinci imali u prirodnom stanju. Sve bi se raspodjeljivalo prema potrebama, a kao najbolji oblik vladavine ističe direktnu ili neposrednu demokraciju. Da bi se sačuvala jednakost i sloboda, opća volja, koja je zajednički interes svih usmjeren na opće dobro, mora sadržavati volju svakog pojedinca jer samo narod u cjelini jest suveren.

Devetnaesto stoljeće donijelo je ubrzani razvoj kapitalizma i nove oblike nejednakosti i izrabljivanja koji onemogućuju ostvarenje ideje jednakosti i slobode svih ljudi, unatoč povećanju broja glasača. Nove modele političkog poretka nudi Karl Marx predlažući komunizam te anarhisti koji zagovaraju ukidanje države kao takve. Anarhisti ističu da čak i liberalna država prakticira visoku razinu kontrole, dok s druge strane pokušava održati privid individualne moći svake osobe u procesu odlučivanja, pa se tako svake četiri godine održavaju izbori. No, riječ je o biranju unutar kruga uvijek istih ljudi, političkoj i ekonomskoj eliti koji rade samo u korist održanja vlastite moći. Te elite uvjeravaju

ljude da bez njih društva ne bi mogla funkcionirati, dok anarhisti smatraju da bi to bilo moguće. Prema anarhistima, ljudi su sposobni sami se organizirati i živjeti u društvu u kojemu nitko ne bi posjedovao moć i svi bi je posjedovali. Ne moć nad nekim, nego moć ispunjavanja svojih potreba, moć zajedničkog djelovanja i moć odlučivanja o svome životu. Zajednice ljudi bi se organizirale prema afinitetima i prema lokalnim potrebama, vezano uz proizvodnju, stanovanje, prijevoz ili bilo koji drugi dio života.

Zahvaljujući demokraciji kao društvenom poretku, građani dobivaju veća prava i više slobode te pravo glasa. Da su vladajući primjenjivali demokraciju kako je zamišljena, ne bi došlo do potrebe za stvaranjem novih društvenih uređenja u 19. stoljeću. Slažemo se s Rousseauom kada je rekao da je čovjek rođen dobar i suosjećajan te da su svi ljudi jednaki i imaju jednaka prava na slobodu, ali razvitkom kulture i civilizacije čovjek postaje sebičan. Vjerujemo da zbog toga nije bilo moguće ostvariti demokraciju, osobito ako slobodu smatramo idealom odgoja.

Suvremena demokracija

Razvoj ideje moderne demokracije povezan je s imenima talijanskog političara i mislitelja Niccola Machiavelija te engleskih filozofa Thomasa Hobbesa i Johna Lockeja. Oni su potaknuli pitanja sloboda i prava pojedinca koja su aktualna još i danas. Njihov novi način razmišljanja potaknuo je i druge velike filozofe da preispituju potrebu političke i ekonomske jednakosti građana i sudjelovanje u moralnom i socijalnom razvitku zajednice. Danas se puno pitanja postavlja o tome kako je provedena njihova zamisao.

Poznati američki psihoanalitičar Erich Fromm u svojoj knjizi *Zdravo društvo* favorizira demokratski socijalizam. On je zagovarao ideal osobne slobode te odbacivao ideje zapadnjačkog kapitalizma i sovjetskog komunizma, koje je smatrao glavnim uzrokom otuđivanja pojedinca od društva i svijeta. Moderno društvo naziva bolesnim društvom jer ne zadovoljava osnovne uvjete čovjekove egzistencije, kao što su potreba za udruživanjem, potreba za stvaranjem, potreba za ukorijenjenošću i potreba za osvješćivanjem samostalnog identiteta. Potrebu za udruživanjem može zadovoljiti samo produktivna ljubav, a to je ljubav koja istovremeno usmjerava prema sebi, drugima i svijetu. Izlaženjem iz prvobitne prirodne veze, veze čovjeka s majkom, javljaju se ostale

potrebe. Ispunjenjem potrebe za stvaranjem vlastitog doma i osnutka obitelji čovjek se može osjećati dijelom svog svijeta, a ne biti poput stranca, što govori i Albert Camus u svojoj istoimenoj knjizi. Bolest društva kreće od čovjekovog potpunog otuđenja koje se manifestira u odnosu čovjeka prema radu, koji postaje sve automatiziraniji, stvarima koje troši, odnosno stjecanjem nepotrebnih stvari koje više nije uvjetovano našom stvarnom potrebom za njima već iz potrebe imanja. Ipak, dva najbitnija odnosa su čovjekov odnos prema drugim ljudima i prema samome sebi. Odnos modernog čovjeka prema drugim ljudima uglavnom se temelji na sebičnim interesima, a ne na solidarnosti koja je osnova zdravog društva. Najvažniji korak poboljšanju društva i time utemeljenja zdrave demokracije je korak koji se odnosi na čovjekovo poimanje samog sebe. Tek kada čovjek prestane na sebe gledati kao na stvar koja treba biti korisno iskorištena na tržištu i kada stekne svijest o svom *ja* te razvije vlastito mišljenje, tek tada će biti moguća istinska demokracija.

Teorija pravednosti Johna Rawlsa predstavlja najznačajnije djelo političke filozofije 20. stoljeća. On se svojim mišljenjem nadovezuje na teoretičare društvenog ugovora Locke, Rousseaua i Kanta te smatra kako je pravednost osnovna vrлина društvenih institucija, kao što je mišljenje osnovna vrлина sustava mišljenja.

»Svi zakoni i institucije, bez obzira koliko su učinkoviti ili dobro uređeni, moraju se reformirati ili napustiti ako nisu pravedni. Svaka osoba ima nepovredivost utemeljenu na pravednosti, pred kojom prvenstvo ne može imati čak ni dobrobit društva u cjelini.« (John Rawls, *Teorija pravednosti*, ul. »Uloga pravednosti«)

Načela pravednosti su ideja vodilja za osnovnu strukturu društva. Uređeno društvo kao takvo ne postoji bez pravednih zakona i pravednog vodstva države.

Svjedoci smo svakodnevnog života u demokraciji. Ljudi rade za opstanak u društvu i za vlastito dobro. Automatiziranim radom i pohlepom za novcem ne ispunjavaju sebe. Nema Rawlsove pravednosti na vrhu vlasti, nema Frommova čovjeka koji objektivno gleda na svijet koji ga okružuje i društva koje je solidarno, a ne sebično. Svaki dan žalimo se na stanje u državi i samim time postajemo sebični. Potrebno je shvatiti vrijednosti života koji nam je dan, prihvatiti boljitak koji donosi pravednost u svom širem smislu i pronaći sebe kao jedinstvenu, a opet jednaku osobu u društvu i time postaviti prave temelje moderne demokracije.

Literatura

- Camus, Albert (1986), *Stranac*, Zagreb: Znanje.
- Cravetto, Enrico; Goldstein, Ivo (ur.) (2007), *Povijest*, 2. knjiga, prijevod Ivana Bosanac i dr., Zagreb: Biblioteka Jutarnjeg lista.
- »Democracy«, *Wikipedia*. Dostupno na: <http://en.wikipedia.org/wiki/Democracy>.
- »Demokracija«, *Wikipedia*. Dostupno na: <http://hr.wikipedia.org/wiki/Demokracija>.
- Fromm, Erich (1984), *Zdravo društvo*, Zagreb: Naprijed, »August Cesarec«; Beograd: Nolit.
- Jolić, Tvrtko (2002), »John Rawls (1921–2002)«, *Prolegomena*, 1(2), str. 213–214.
- »Kratka povijest ljudskih prava«, B.a.B.e. Dostupno na: <http://www.crnakutija.babe.hr/hr/kratka-povijest>.
- Milardović, Anđelko i Jožanc, Nikolina (ur.) (2013), *Demokracija i postdemokracija*, Zagreb: Pan liber, Institut za europske i globalizacijske studije.
- »Social Contract Theory«, *Internet Encyclopedia of Philosophy*. Dostupno na: <http://www.iep.utm.edu/soc-cont/>.

THE HISTORY OF DEMOCRACY

Students: Nikola Kraljević, Dunja Koletić, Lovro Mifka, Jure Marti

Mentor: Ivana Bogović

Democracy first appeared in ancient Greece. According to Aristotle, man is a zoon politikon, a social animal, and has the need to gather with other people into a community in order to create a good life. The Greek approach to life at the time was rational, and sought justification for everything done or studied. In 508 BCE, Cleisthenes was installed as Archon. He abolished the timocracy and gave all citizens the right to vote or to be elected, making Athens a democratic republic. The height of Athens' democracy came after the Greek-Persian wars in the time of Pericles. The Middle Ages is known as a dark era in which democracy nearly died out. The leading states of the time were absolute monarchies, and people were unequal within the feudal system. The Catholic Church played a great role in life altogether, and opposed all of those who thought differently. In the battle against so-called heretics, the Church instituted the inquisition. Despite this, democracy appeared in 13th century England in the form of the Magna Carta Libertatum, the first written constitution that reduced the absolute power of the king, and the Provisions of Oxford dictated that the king could no longer take decisions without the approval of a council of noblemen. In the late Middle Ages, certain Italian cit-

ies became wealthy and ceased seeing the Church as the main authority. This saw the appearance of humanism, a world view emphasising that worldly life should make sense as well. In these Italian cities, a kind of democracy appeared in which all male citizens could vote for the mayor. Democracy experienced a new awakening in the Modern Age. The Church was separated from the state, the first social contracts were mentioned, and the state, man's nature, and man's role in the state were discussed. The most important philosophers of the era were Thomas Hobbes, John Locke, and J.J. Rousseau. They all began with the social contract, however their opinions diverge concerning man's nature and the best form of social order. The 19th century brought a new social order – capitalism – which brought about new inequalities among people. Nineteenth century critics of capitalism were Karl Marx and Friedrich Engels, the fathers of communism. The beginnings of the idea of modern democracy hail back to the 15th and 16th century, when Niccolò Machiavelli examined the rights and freedoms of the individual. Today, the most important questions are those of the justness of laws and finding one's own place in society, and a wealth of answers to these questions are provided by two of the greatest minds of the 20th century – Erich Fromm and John Rawls. Most of all, Rawls criticised the overall order of society, which should be founded on the justness of laws and institutions, and that justice, alongside truthfulness, is the basic virtue of human action.

Key words: *democracy, development of democracy, democracy in ancient Greece, democracy in the Middle Ages, New Age democracy, modern democracy*

DEMOKRACIJA KROZ POVIJEST

Učenici: Lucija Josić, Lucija Jurjević, Ivana Župan, Mario Tot

Mentor: Darko Tokić

Srednja škola Obrovac

Obrovac, Hrvatska

ured@ss-obrovac.skole.hr

Demokracija dolazi od grčkih riječi demos, što znači narod, i kratein, što znači vladati. Dakle, po etimološkom značenju demokracija je vladavina naroda. Sam pojam nastao je u Ateni kako bi se označio sustav vlasti. Međutim, ako danas govorimo o demokraciji, ona nema ni značenje, ali ni formu toga doba. Ipak, osnova se nije promijenila. I još nešto, u različitim državama različit je i odnos i pristup demokraciji, pa možemo govoriti o više vrsta demokracije. Rad će odgovoriti na sljedeće točke: pojam demokracije, nastanak i razvoj demokracije, antička demokracija, demokracija u Srednjem vijeku, demokracija u novom dobu, budućnost demokracije.

Ključne riječi: demokracija, političko uređenje, povijest

Demokraciju su kroz povijest proučavale, a i danas je to slučaj, kako društvene tako i humanističke znanosti. Naravno, čine to svaka sa svog aspekta dolazeći do znanstveno utemeljenih zaključaka proučavajući problematiku kroz vlastite ograničavajuće znanstvene resurse. To prije svega stoga što svaka znanstvena disciplina pristupa istraživanju isključivo sa svoga stajališta, a ona nerijetko moraju biti i sukladna potrebama zbog kojih se istraživanje i provodi. Ne treba zaboraviti ni subjektivnost, veću ili manju, samog istraživača koja je integrirani element svakog istraživanja kao posljedica vlastitih interesa ili opredjeljenja. Svjedoci smo nebrojenih primjera kroz bližu ili dalju povijest. No, to ne znači disfunkcionalnost znanstveno utemeljenih istraživanja demokracije kroz povijest već naprotiv simbiozu različitih sustava demokracije kroz isticanje razlika. Istraživanje demokratskih odnosa kroz povijest i put razvoja demokratizacije neophodno se mora makar rubno dotaknuti i poretka u svijetu koji u nekom povijesnom razdoblju ima presudnu ulogu u daljnjem razvoju ili stagnaciji demokratskih odnosa. Pri tome neosporna je činjenica da ono što se događalo jučer utječe na nas danas,

a ono što se događa danas utječe na događanja sutra i upravo zato je značajno istražiti i svjetski poredak i vidjeti što pozitivno a što negativno utječe na demokratske procese i kako će se to odraziti na buduće naraštaje.

Ovaj tekst nastao je u okviru istraživanja »Demokracija kroz povijest« kao dio znanstveno-istraživačkog projekta »Znanstveni inkubator« i neka posluži kao doprinos kurikulumu građanskog odgoja. Država je osnovni oblik političkog organiziranja društva. Njeno osnovno obilježje je organizirano upravljanje ljudima u jednoj društvenoj zajednici. Dakle, riječ je o vladavini koja predstavlja društveno općeprihvaćen i institucionalizirani oblik upravljanja. Međutim, vladavina je i izraz političkog sustava, pa se stoga i oblici političkih poredaka određuju prema nositelju suverene državne vlasti. Od krucijalnog je značaja kako se odnos vlasti i društva ostvaruje jer to nam pokazuje kako se vlada u društvu. Dva su osnovna tipa vladavine: autokracija i demokracija.

Demokracija (grč. *demos* – narod; *kratein* – vladati) u doslovnom smislu znači *vladavina naroda*. Kao potvrda ovakve definicije najviše se spominje dio govora Abrahama Lincolna u Gettysburgu 1863. godine iz kojeg proizlazi da je demokracija vladavina naroda, od naroda i za narod. Pojam *demokracija* označava pluralistički oblik vlasti u kojemu sve odluke neke države donosi izravno ili neizravno većina njenih građana kroz izbore. To podrazumijeva jednaka prava svih na sudjelovanje u upravljanju državom, no to rezultira i pitanjem koliko izravno narod može vladati i kolika je zrelost pojedinca da bi bio sposoban vladati. Preduvjet upravljanja državom svakako je posjedovanje slobode, no ni ona ne može biti neograničena, jer individualna sloboda pojedinca ne smije ugrožavati slobode drugih. No, bez obzira na mnogobrojne dileme profiliraju se neke osnovne vrijednosti demokracije koje bi se mogle pobrojati i na ovaj način: civilno društvo i građani koji se aktivno uključuju u sva područja društvenog djelovanja; cilj demokratske zajednice je da se svim građanima osigura sloboda; ravnopravnost; sloboda; sloboda informiranja; sloboda izražavanja; aktivno biračko pravo; alternativa; vladavina prava.

Demokracija je nastajala i razvijala se tisućama godina, sve do danas. Kroz to dugo vremensko razdoblje razvoja demokracije, od antičkih gradova do danas, pojmovi naroda, vladavine, pa i same demokracije, imali su različito značenje. Iz tog razloga govorimo o *demokracijama*, jer se kroz povijest profiliralo više oblika demokracije, kao što uosta-

lom i danas možemo govoriti o različitim demokracijama ovisno o tome u kakvim je uvjetima nastajala i razvijala se. Stoga pojam demokracije ni danas nije jednoznačan, prepoznatljivo oblikovan politički sustav. Organizacija društva i države, organizacija državnih institucija i njihov način upravljanja neprestano je u kretanju, u razvoju.

Možemo reći da postoje dva osnovna tipa demokracije: izravna i posredna. Najstariji oblik demokracije nastao je u 6. stoljeću prije Krista u grčkom gradu Kiosu. Ipak, najpoznatija demokracija antičkog doba bila je ona atenska koja je bila izravna. Ipak, atenska demokracija mora se razmatrati sa zadržkom zbog robovlasničkog sustava, a također i činjenice da su u Ateni politički narod činili samo punoljetni muškarci porijeklom iz Atene. U modernim demokratskim državama osnovni oblik izravne demokracije je referendum.

No, danas se u suvremenim demokratskim državama uglavnom primjenjuje sustav posredne demokracije. Ipak, u stvarnosti se primjenjuje kombinirano izravna (referendum) i posredna demokracija.

Demokracija je kao termin, princip političkog uređenja, ali i kao praksa nastala u antičkoj Grčkoj. Razvijala se u polisima-gradovima državama. Iako se počeci antičke demokracije vezuju za Kios, ipak se smatra da je Atena kolijevka demokracije. Politički ideali poput jednakosti građana, slobode, poštivanje zakona i pravosuđa, utjecali su na političku misao Zapadne civilizacije tijekom narednih stoljeća. Filozofi Platon, Aristotel i drugi raspravljali su o obliku uređenja društvene zajednice. Što je bolje, vlast jednog čovjeka (monarhija), vlast više ljudi (aristokracija) ili vlast mnogo ljudi (demokracija)? Pri tome, ukazivali su da se svaki od ovih oblika društvenog uređenja može izvrgnuti u svoju suprotnost: monarhija u tiraniju, aristokracija u oligarhiju, a demokracija čak i u anarhiju.

Vlast u Sparti bila je mješavina monarhije, oligarhije i demokracije, sa Skupštinom jednakih koja je bila jedini istinski demokratski element i u radu koje su sudjelovali svi punopravni Spartanci stariji od 30 godina. No, i oni su bili ograničene moći, jer je prava vlast bila u rukama drugih institucija. Pojavom Solona u Ateni započele su reforme (594. godine prije Krista) koje su Solona učinile jednim od zaslužnih ljudi za uspostavu atenske demokracije. Osim što je ukinuo dužničko ropstvo, Solon je proveo i promjene u vlasti i zakonodavstvu, odnosno uveo je sudjelovanje u vlasti ne prema podrijetlu već prema kriteriju osobnog bogatstva. Sljedeći korak u atenskoj demokraciji bile su Klis-

nove reforme (509. godina prije Krista). Osnova njegovih reformi bila je u činjenici da je omogućio aktivno sudjelovanje u političkom životu svih, osim »naravno« robova, stranaca i žena. Ipak, jedan od najznačajnijih ljudi u stvaranju atenske demokracije, ali i njezinih kulturnih i civilizacijskih postignuća bio je Periklo. Pod njegovim vodstvom (450–429. godine prije Krista) Atena je živjela svoje najslavnije razdoblje. Iako *eupatrid* iz jedne od najbogatijih atenskih obitelji, za političke partnere odabrao je obične ljude po uzoru na svoje prethodnike koji su svoju političku snagu zasnivali na demosu: tako svi građani sudjeluju u organizaciji i realizaciji zajedničkog života. Dakle, osnovno je načelo odanost polisima. Privatni život podređen je javnim potrebama i dobru, a to je ujedno i temeljna značajka antičke demokracije. O svim pitanjima od značaja za polis raspravljalo se i odlučivalo u skupštini. Sukladno tome građani su bili dionici političkog života, a ne samo promatrači. Od velikog je značaja i činjenica da Atena svoj demokratski ustroj prenosi na svoje saveznike.

S propašću grčkog polisa, demokracija kao tip političkog poretka nestala je iz europske povijesti na više od dva tisućljeća, a zamijenila ju je ideja i poredak republike, kojoj je uzorni oblik bila Rimski Republika s mješovitim sustavom senata, konzula i pučkih tribuna. Dakle, u antičkom Rimu mnogo je manje demokratskih tradicija. Senat i skupština bili su demokratski elementi političkog života Rima, no ipak Senat, kao najpoznatije političko tijelo starog Rima, nikad nije bio mjesto stvarne demokracije. Stoga se može konstatirati da već u to doba nestaje ideja atenske izravne demokracije.

Kroz razdoblje Srednjeg vijeka sva je vlast bila u rukama feudalnog gospodara i samog monarha. Stoljećima nakon atenske demokracije feudalni gospodari u europskim državama imali su neograničenu vlast. Drugim riječima, tekovine antičkog političkog života pale su u zaborav, a odlika političkog života Srednjeg vijeka svakako nije demokracija, osim u nekim slobodnim gradovima. Ipak, demokratske ideje javljaju se kod pojedinih filozofa koji, zbog želje svjetovnih vladara da se odvoje od Crkve, podržavaju krilaticu: *sva vlast od naroda (omnis potestas a populo)* umjesto do tada općeprihvaćene: *sva vlast od Boga (omnis potestas a Deo)*. Tako i Marsilije iz Padove zagovara svjetovnu državu kao i koncepciju da je podrijetlo vlasti prirodno, a ne božansko. Vlast je neodvojiva od naroda, izvršna je vlast podređena zakonodavnoj, a jedino je vlast naroda zakonita.

S novim tehničkim pronalascima i nastajanjem industrijskog načina proizvodnje, razvojem trgovine i ekspanzijom tržišta nastaje tzv. treći stalež, odnosno građanstvo. Oni se zalažu za veće sudjelovanje u političkom životu i odlučivanju o pitanjima od zajedničkog interesa. Stoga se već od 16. stoljeća u Engleskoj i nekim drugim europskim zemljama javljaju prvi oblici posredne demokracije. Dolazi do ograničavanja apsolutne vlasti vladara, a u slobodnim gradovima razvijaju se prvi oblici gradske samouprave. S buržoaskim demokratskim revolucijama u razdoblju od 17. do 19. stoljeća demokracija pronalazi put i postaje dio suvremenog načina oblikovanja političkog života. Ideje antičke demokracije sada se javljaju u novom obliku prilagođavajući se novim društvenim i ekonomskim uvjetima.

Značajnu ulogu u razvoju ljudskih prava imali su filozofi i politički mislitelji iz 17. i 18. stoljeća, kada se po prvi put javljaju zahtjevi za građanskim i političkim pravima. Razvoj demokracije toga doba vezuje se uz talijanskog mislitelja Niccola Machiavellija (1469.–1527.), odnosno engleskih filozofa Thomasa Hobbesa (1588.–1679.) i Johna Lockeja (1632.–1704.). Machiavelli je u svom djelu *O različitim oblicima država i kakva je to država bila Rimska Republika* promovirao misao da je »bolja vladavina naroda nego vlast jednog kneza«. Hobbes, engleski filozof sedamnaestog stoljeća, bavio se problemom društvenog i političkog uređenja. U svom djelu *Levijatan* iznosi teoriju društvenog ugovora. Prema njemu ljudi sklapaju društveni ugovor kako bi iz »prirodnog stanja« (o kojem govori kao o ratu svih protiv svih) prešli u stanje civiliziranog društva. Pri tome prenose svoju vlast na pojedinca ili skupinu ljudi, odnosno na državu. Iz toga proizlazi da država nastaje iz društvenog ugovora te je sredstvo kojim se osigurava mir, vladavina prava, razuma i zakona. Iako i Locke polazi od teorije društvenog ugovora, za razliku od Hobbesa on kritizira apsolutnu monarhiju, jer u njoj nema vlasti koja bi štitila građane od samovolje vladara. Osnovne pretpostavke Lockeova političkog liberalizma (konstitucionalizam) proizlaze iz činjenice da država nastaje temeljem slobodnog pristanka svakog pojedinca pa onda politička vlast mora braniti prirodna prava građana. Za Lockeja političko uređenje počiva na stanju potpune jednakosti i slobode, a vlast treba biti podijeljena na različite nositelje. Stoga predlaže koncept razdiobe vlasti na zakonodavnu, izvršnu i federativnu. Ujedno smatra da je narod jedini nositelj državnog suvereniteta. Te postavke u Francuskoj razvio je Charles-Louis de Secondat Montesquieu

(1689.–1755), tvorac teorije o podjeli vlasti koju izlaže u svom djelu *O duhu zakona*. Montesquieu dijeli vlast na izvršnu, zakonodavnu i sudsku, čime je postavio temelje modernih građanskih demokracija, a također je nalazimo i u većini svjetskih ustava. On smatra da jedino sustav podjele vlasti na zakonodavnu, izvršnu i sudsku osigurava slobodu građana. Engleski teoretičar John Stuart Mill (1806.–1873.) naglašava potrebu političke i ekonomske jednakosti građana i sudjelovanje u razvoju zajednice.

Za političku filozofiju novog doba odlučujuće su bile misli prirodnog prava i iz njih nastala ljudska i građanska prava. Razvoj demokracije u novom dobu igra odlučujuću ulogu za razumijevanje formi i problema današnjih demokracija. Budućnost će prije svega ovisiti o ispunjenju i ostvarenju brojnih uvjeta koji se razlikuju od zemlje do zemlje, od religije do religije, od kulturnog kruga do kulturnog kruga. U zapadnom svijetu demokracija je najstarija i najnaprednija, tako da se ideje o mogućnostima daljnjeg ostvarenja ili eventualne preobrazbe vrlo nerado čuju.

Skloni smo zaboraviti da demokracija nije postojala oduvijek i da budućnost demokracije nije unaprijed sama po sebi zagwarantirana. Ona je stvarana stoljećima i nerealno je očekivati da će bez daljnjih transformacija opstati ovakva kakva je danas. Nažalost, danas se može govoriti o smanjenju demokracije, ne zato što se mijenjaju politička rješenja, nego je naprosto »postala neprimjereno rabljena«. Ugled demokracije opada zbog nasilnih širenja ideje demokracije. Danas živimo u vremenu globalizacije pa time i globalne međuovisnosti. Demokracija ostavljena i pomalo zaboravljena na odnosu države i naroda mora se uzdignuti do razine planetarnog poimanja, inače na pitanje što je demokracija sve ćemo češće odgovarati sa: »To je sloboda da biramo naše vlastite diktatore!«.

Literatura

Dahl, Robert Alan (2000), *O demokraciji*, Zagreb: Politička kultura.

Lauc, Zvonimir (1998), »O ustavnoj demokraciji«, *Politička misao*, Zagreb, 35(3), str. 137–147.

Maldini, Pero (2008), *Demokracija i demokratizacija*, Dubrovnik: Sveučilište u Dubrovniku.

Pauš, Pavao (1957), *Atenska robovlasnička demokracija*, Zagreb: Školska knjiga.

Vujčić, Vladimir (2001), *Politička kultura demokracije*, Zagreb: Panliber.

Vujčić, Vladimir (2005), »Političko obrazovanje i modeli demokracije«, *Politička misao*, Zagreb, 42(2), str. 55–75.

DEMOCRACY THROUGHOUT HISTORY

Students: Lucija Josić, Lucija Jurjević, Ivana Župan, Mario Tot

Mentor: Darko Tokić

Democracy comes from the Greek words demos, meaning people, and kratein, meaning to rule. Accordingly, etymologically speaking, the meaning of democracy is the rule of the people. The term itself originated in Athens to mark a system of government. However, if we look at democracy today, it has neither the meaning nor the form it had at the time. Nevertheless, its foundation has not changed. In addition, different countries have a different attitude and approach to democracy, so that more than one type of democracy can be talked about. This presentation will discuss the following points: the concept of democracy; the emergence and development of democracy; Ancient democracy; democracy in the Middle Ages; democracy in the Modern Age; the future of democracy.

Key words: *democracy, political system, history*